

Haziran 2018 – June 2018
CİLT / VOLUME 1 SAYI / ISSUE 1 HAZİRAN / JUNE 2018

Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, 2018, 1 (1)

BAYTEREK Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi

BAYTEREK International Journal of Academic Research

© 2018 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

DergiPark
AKADEMİK

bayterekdersisi@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/buaad>

CİLT 1 SAYI 1 YIL 2018 / VOLUME 1 ISSUE 1 YEAR 2018

BAYTEREK

Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi

International Journal of Academic Research

Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2018 / Volume: 1 Issue: 1 Year: 2018

Editör / Editor: **Dr. Onur Alp KAYABAŞI**

Editör Yardımcıları / Assistant Editors: **Mehmet ÖZKAYA, Uğur ÜLGEN**

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Publisher Editor: **Dr. Onur Alp KAYABAŞI**

Redaksiyon / Redaction: **Dr. Onur Alp KAYABAŞI**

Dizgi / Typographic: **Mehmet ÖZKAYA**

Sayfa Tasarımı / Page Design: **Mehmet ÖZKAYA**

Kapak Tasarımı / Cover Design: **Mehmet ÖZKAYA**

İletişim / Contact Person: **Uğur ÜLGEN**

Dizinlenmektedir / Indexed in: **Google Akademik**

Bayterek Dergisi 2018 yılından itibaren yılda iki defa düzenli olarak yayınlanmaktadır.

Journal of Bayterek is published regularly twice a year since 2018.

Yayın Kurulu / Publication Board*

Dr. Gökhan ARI: Düzce Üniversitesi

Dr. Haluk DUMAN: Aksaray Üniversitesi

Dr. İbrahim DİLEK: Gazi Üniversitesi

Dr. Mehmet AKINCI: Aksaray Üniversitesi

Dr. Meryem SAMIRKAŞ KOMŞU: Mersin Üniversitesi

Dr. Mustafa GÖKÇE: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Yunus GÜNİNDİ: Aksaray Üniversitesi

* Liste isme göre alfabetik olarak oluşturulmuştur. / List is created in alphabetical order

Hakem Kurulu / Reviewers*

Dr. Abdullah KÖK

Dr. Abdulluttalip İPEK

Dr. Abdulvahit SOFİZADEH

Dr. Adem SEZER

Dr. Ahmet MERMER

Dr. Alaattin AKÖZ

Dr. Ali YAKICI

Dr. Alpaslan DEMİR

Dr. Atila KARTAL

Dr. Ayhan BIÇAK

Dr. Aynur KOÇAK

Dr. Aysun YEMEN

Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

Dr. Ayten KİRİŞ AVAROĞULLARI

Dr. Bekir DİREKÇİ

Dr. Betül KERAY DİNÇEL

Dr. Bünyamin TAŞ

Dr. Cihat YILDIRIM

Dr. Dilek CERAN

Dr. Dursun YILDIRIM

Dr. Ekrem ARIKOĞLU

Dr. Eman HAYAJNEH

Dr. Ercan OKTAY

Dr. Eren YÜRÜDÜR

Dr. Erkan SALAN

Dr. Esma ŞİMŞEK

Dr. Eyup AKIN

Dr. Eyüp AKMAN

Dr. Eyüp ŞİMŞEK

Dr. Eyyup YARAS

Dr. Farhod MAKSDOV

Dr. Fatma AÇIK

Dr. Fatma ÖZKAN

Dr. Figen GÜNER DİLEK

Dr. Gökhan ARI

Dr. Gökhan DUMAN

Dr. Gökhan ÖZSOY

Dr. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI

Dr. Gürsoy AKÇA

Dr. Hakan AKDAĞ

Dr. Hakan KOÇ

Dr. Hakan SELDÜZ

Dr. Haktan DEMİRCİOĞLU

Dr. Haluk DUMAN

Dr. Hamza KELEŞ

Dr. Haneen ABUDAYEH

Dr. Hasan IŞIK

Dr. Hatice GEDİK

Dr. Hayati BEŞİRLİ

Dr. Ivan FUKALOV

Dr. İbrahim DİLEK

Dr. İbrahim ERDAL

Dr. İhsan KALENDEROĞLU

Dr. İsa ÖZKAN

Dr. İsmet ÇETİN

Dr. Karjavbay Sartkojauli

Dr. Kenan ARIBAŞ

Dr. Kürşat KURTULGAN

Dr. M. Engin DENİZ

Dr. M. Faruk ÖZÇINAR

Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU

Dr. Mehmet AÇA

Dr. Mehmet AK

Dr. Mehmet AKINCI

Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Dr. Mehmet ÇEVİK

Dr. Mehmet Emre ÇELİK

Dr. Melek ÇOLAK

Dr. Meryem SAMIRKAŞ KOMŞU

Dr. Mohammad Nabi SALİM

Dr. Muammer NURLU

Dr. Muhammed BEZİRCİ

Dr. Muhammed SALMAN

Dr. Muhammed AVAROĞULLARI

Dr. Muhammed BAŞTUĞ

Dr. Mustafa BAŞI

Dr. Mustafa GÖKÇE

Dr. Mustafa KIŞOĞLU

Dr. Mustafa TAHİROĞLU

Dr. Mustafa YILDIZ

Dr. Muvaffak EFLATUN

Dr. N. Tayyibe EKEN

Dr. Necmettin AYGÜN

Dr. Nedim BAKIRCI

Dr. Oğuzhan Serdar

KESİCİOĞLU

Dr. Oman DOĞANAY

Dr. Onur Emre KOCAÖZ

Dr. Osman UYANIK

Dr. Ömer ÖZKAN

Dr. Özgür ÖNDER

Dr. Özgür YILDIZ

Dr. Özlem YURT

Dr. Pap NORBERT

Dr. Petr KUÇERA

Dr. Refik TURAN

Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Remzi KUZUOĞLU

Dr. Ruhi İNAN

Dr. Saadetin Yağmur GÖMEÇ

Dr. Savaş KARAGÖZ

Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Dr. Serkan Selim ÜKTEN

Dr. Seyfullah YILDIRIM

Dr. Tahsin YILDIRIM

Dr. Turan AÇIK

Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL

Dr. Veli Savaş YELOK

Dr. Yalçın DİLEKLİ

Dr. Yılmaz YEŞİL

Dr. Yunus CERAN

Dr. Yunus GÜNİNDİ

Dr. Zahra ABOLHASSANİ

Dr. Zekeriya KARADAVUT

Dr. Zelfira ŞÜKÜRÇİYEVA

Dr. Zeliha SEÇKİN

Dr. Zübeyir OVACIK

* Liste isme göre alfabetik olarak oluşturulmuştur. / List is created in alphabetical order

İletişim Bilgileri / Contact Information

İnternet Adresi / web: <http://dergipark.gov.tr/buaad> ve <http://www.bayterek.org>

E-Posta / E-Mail: bayterekdergisi@gmail.com

Telefon / Phone: +90 (382) 288 3437

Belgegeçer / Fax:

Adres/Address: Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. Km
68100 Aksaray / TÜRKİYE

Editorial...

Meeting with its readers in the first issue; Bayterek International Journal of Academic Research share review, research and introduction articles of various science fields, especially Social Sciences, Humanities and Administrative Sciences, Educational Sciences and Teacher Training and Philology Core Fields, with open access to the readers in electronic environment. In the first issue, eight articles has been published from various branches of science. Five article in the field of history, the literature 2 article, the political science and the public administration 1 article. We invite scientists in their fields to support our journal and the scientific community with their original articles; hope to meet at our new issue.

Editörden...

İlk sayısıyla okuyucularıyla buluşan BAYTEREK Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi; Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme ile Filoloji Temel Alanları başta olmak üzere çeşitli bilim alanlarının araştırma, inceleme, derleme ve tanıtma içerikli bilimsel çalışmalarını elektronik ortamda açık erişimle okuyucuları ile paylaşmaktadır. İlk sayısında farklı bilim dallarından sekiz makaleyle yayın hayatına başlamıştır. Tarih alanında beş makale, edebiyat alanında iki makale, siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanında bir makale yer almaktadır. Bilim insanlarını alanlarında özgün makaleleriyle dergimize ve bilim alemine destek vermeye davet ediyoruz; yeni sayımızda buluşmak üzere.

Dr. Onur Alp KAYABAŞI

Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi Editörü | Editor of International Journal of Academic Research

İçindekiler / Contents

	Sayfa / Page
Editörden / Editorial	1-1
Makaleler / Articles	
Emre GÜLER / Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Türk-Macar İktisadi ve Kültürel İlişkileri.....	1-13
Halil Can AKGÜN / Tatar Halk Efsanelerinde Şürelî Tipi Üzerine.....	14-23
Kübra ESEN / Cemil Meriç'in Eserlerinde Medeniyet, Yabancılaşma ve Aydın Kavramlarının Yorumu.....	24-39
Mehtap MÜÇÜK / Sibiryâ Sahası Türk Destanlarında "Ay"la ilgili İnançlar	40-55
Serap İLKHAN / II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını.....	56-76
Sinan KURT / İslam Kaynaklarına Göre XIV. Yüzyıla Kadar Türkler.....	77-93
İsmail YILDIZ / Tarihte Belge Kullanımında Gerçekçilik ve Talat Paşa'nın Telgrafı Meselesi Örneği.....	94-104
Alisher OCHİLOV / Jewelry Traditions As A Source of Study on The History of Bukhara.....	105-116

TATAR HALK EFSANELERİNDE ŞÜRELİ TİPİ ÜZERİNE On The Type of Tatar Folk Legend

Halil Can AKGÜN¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi
Article History

ÖZ

Kaynağını halkın geçmişinden, kültüründen ve buldukları coğrafyadan alan halk efsaneleri, bir milletin kimliğini ve karakteristik özelliklerini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Şamanizm, Paganizm ve Animizm gibi inanışların izlerini taşıyan bu efsaneler, halkın erken dönemlerinde ki düşünce şeklini, çevre, doğa ile olan geleneksel bağlarını göstermektedir. Tüm halkların düşünce yapısında yer alan mitolojik yaratıklarla ilgili efsaneler ve inanışlar karakterlerin esrarengizliği ile bu halkların mitolojisinde özel yere sahiptirler. Mitolojik yaratıklardan biri olan Şürelî Tatar halk efsanelerinin büyük öneme sahiptir. Büyük şair Abdullah Tukay'ın Şürelî isimli eseri ile tanıdığımız Şürelî Tatar halkı arasında halen bilinmekte onunla ilgili efsaneler hala anlatılmaktadır. Çalışmanın amacı Şürelî hakkında bilgi vermek ile beraber Şürelî'ye benzeyen Türk Dünyası'ndaki diğer yaratıklara da değinmektir.

Anahtar Kelimeler: şürelî; tatar efsaneleri; şorel; arşuri

© 2018 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır

*Extended Abstract (English)

Summary

To interpret and make knowledge about the processes of creation of God, hero, universe and man in mythology, folk culture or popular beliefs. Myths or myths about gods, heroes, and supernatural beings are often kept alive by transferring generations through traditional verbal expression.

If we were to open mythology further; In Ancient Greece, the words Mitos, Epos and Logos expressed the concept of speech. Myths are said or heard, therefore, tables and stories are mitosted. The myths are the accumulation of the ending stories of primitive human societies trying to make sense of the events they can not interpret and interpret as much as they perceive the universe, earth and nature. For this reason, people are not relied on myths because they deepen the narration by exaggerating or adding to the subjects they can not understand with their own perceptions.

Epos is the word spoken in a certain order and measure; poems and epics. There is actually a closeness between Mitos and Epos; mythos is the content of Epos in terms of its content. The heroes of the epic will either form themselves and become epic, or they will create the people. But as the people create typologies, they do this creation with an orthonomy as if they were at every stage of life or even the universe.

Mythology, which emerged from the past and reflects the world view of people in ancient times, is one of the most important stages in their learning process. Mitler is the foundation of subjects and images for use in fine arts, folk poetry art, and partly in literature. In the form of the ancient Turks perceiving the world, the world was made up of three layers: upper, middle and underground. The earth has thousands of mythological creations and stories at the same time. The Turkish world is flooded with these materials and opens up an excellent field for researchers.

When we look at the tastes and legends of the Tatar people, a confrontation called "Shureli" emerges. Due to the fact that it is a gentle forest spirit, it has certain characteristics in folk legends. According to the Tatar people belief, Shigure lives in the dark forest like the forest heath and looks like people with its external appearance but with his fingers and nails, he has long ears and horns, his skin is hairy, he speaks like human and wears human clothes.

¹halilcanakgunn@gmail.com

It tricks people into the gloomy forest and causes them to lose their way. If a person has gone alone to the forest, he will call him with a trick, ask him for permission, play with him, if he sees his teeth, he can not judge him and he till he kills him. In fact, it is not fun to kill people but to have fun. There are various ways to get rid of Şüreli. In short: Running towards the stream or drinking water and compressing. If the man who killed him and his village are confused, the number of households in that village will not increase and the people of the village will become poor.

Having values belonging to the universal forest spirit in terms of its features, Şüreli has left important traces in the myths and legends of the Tatar Turks as a symbol of fertility, uremene (continuation of the descendant), and sometimes a joker, a mysterious killer of people. These characters show us the traces of the opinions, beliefs and myths of the old era. In addition to ensuring that children believe in the myths of these mythological characters, the main underlying cause of these characters is to respect nature and fight against every challenge.

As you can see, Shura is described as a forest spirit. It is not surprising that such a creation emerged between Tatar, Bashkir, Chuvash and the other Turkish tall. As you know, the forest among the Turks is sacred. As a matter of fact Oguz Kagan and Uyghur Türeyiş are the legends of heroes, the hero of the Maaday Kara legend of the Altay Turks, Kögüdey Mergen is fed by the tree, Ötüken forest in the Gok Turks and Uighurs and the sacred nature of the beech and juniper trees are among the Turks in Siberia Finding the forest spirit is the trail of the forest cult.

The folklore materials have become even more important because Tatar Turks who have continued their literary works for a long time orally have not written their own dialects until the creation of alphabets based on Cyrillic letters and the creation of written literatures.

The literary and religious cultural accumulation of the Tatars living in the Idil-Ural region has been subject to many researches. Unfortunately, we can not say that the current work is still sufficient. Since most of the work is done by foreign scientists, new perspectives are needed at the point of evaluating their work. In particular, there is still an ongoing debate among Tatars and scholars as to the language, religion of Idil Bulgarians, and who are still the inheritors of Bulgarians today. The purpose of this study is to identify the differences between our point of view and the outlooks of foreign scientists. It is also to look at a more accurate view of the culture of a community we relate to.

Keywords: tatar legends, arsuri, sureli, sorel.

ŞÜRELİ’NİN HİKAYESİ

Çok eskiden ortaya çıkan ve eski zamanlardaki insanların dünya görüşünü yansıtan mitoloji, onların çevreyi öğrenme sürecindeki en önemli aşamalardan biridir. Mitler, güzel sanatlar, halk şiiri sanatı ve kısmen edebiyatta kullanılmak üzere konu ve imgelerin temelini oluşturmuşlardır. Eski Türklerin dünyayı algılama biçiminde dünya üç tabakadan ibaretti: Üst, orta ve yer altı (Devletşin 2013: 21) bunlar arasında bizim ilgilendiren orta yani aslında yeryüzü. Yeryüzü binlerce mitolojik yaratığa ve aynı zamanda hikâyeye sahiptir. Türk Dünyası bu malzemeler ile dolup taşmakta ve araştırmacılara mükemmel bir saha açmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz açıdan baktığımız zaman eski Türklerin ya da Türk dünyasının mitleri aslında milli şuurumuzun, kültürümüzün, dünya görüşümüzün ve aynı zaman da kimliğimizin dahi ana kaynağıdır (Bayat 2017: 8). İnsan akıllı bir varlık olduğu için her zaman geçmişi arama ve irdeleme hevesi içerindedir. Bu bakımdan ilk bakması gereken yerde eskidir –daha eski- çok daha eskiye gitmesi gerekir. Çok daha eskiye gittiği zaman ise somut veriler tükenir ya da bulunamaz. İşte o noktada sözlü gelenek ve malzeme ortaya çıkar.

Destanlardaki kahramanlar ya kendileri oluşur ve destanlaşır ya da onları halk yaratır. Ama halk tiplerini yaratırken hayatın hatta evrenin her aşamasında olduğu gibi bir dikonomi ile bu yaratımı gerçekleştirir. Halk tiplerinin oluşumunda ki dikonomi ise olumlu ve olumsuz tiplerdir. Genellikle olumlu tipler; akıllı, atılgan, güzel, cesur, becerikli, hakkaniyetli, çalışkan ve merhametli olurken olumsuz tipler ise; kıskanç, saldırgan, öfkeli, tembel, beceriksiz, hileci ve çirkin olmuştur (Demirel 2015: 34)

Altaylı Türk boylarından bozkırda büyük cihan devleti kuran Türk kavimlerine kadar nüfuz etmiş Şamanizm(Bayat 2006:12) gibi inançların doğrudan doğa ve çevre ile ilişkisi bulunan Türk, Altay ve Tatar gibi halkların doğada ve çevrede var olduklarına inandıkları iyelere² efsane ve masallarında yer vermesi ve iyelerin Kayçılara destanları öğrettiklerine inanmalarından dolayı(Bekki 2002:574) bu halkların edebiyatında da yer alması iyelerin onların inançlarında ne kadar önemli yere sahip olduklarının göstergesidir. İyeler; Ev İyesi, Ahır İyesi, Su İyesi, Orman İyesi, Şürelî, Albastı ve Obur olarak bilinirler. Orman İyesi inancı da Türk halk inançları arasında çok yaygındır (Kalafat 2005: 52). Tatar halk efsanelerine baktığımızda da karşımıza Şürelî adında bir “Orman İyesi” çıkar.

Şürelî Yer-Su ruhları arasında -Yer Ruhları- içerisinde üzerinde yaşanılan yeri temsil eden ruhlar sınıfında olduğundan dağların eteklerinde, nehirlerin kaynaklarında ve ormanın derinliklerinde de bulunabilir. Yer Ruhları'nın gücü mitolojide yer tanrısının gücünü gösterir ve doğal olarak insanların yaşamında pek çok şeyi düzenler ve yönetir(Çoruhlu 2011: 35)

Tatarlarda orman ruhu karşılığında yış kişi, ağaç kişi, şeki, urman periyi, urman sarığı ve yarımık gibi isimler kullanılsa da hiçbiri Şürelî kadar yaygın bir şöhrete sahip değildir (Çetin 2007:8). Değişik şivelerde Şürelî, Şurala, Çurala, Çürelle olarak da bilinir. Şürelî, Kayum Nasırı tarafından bilim; Abdullah Tukay'ın yazdığı bir şiirle de edebiyat dünyasına tanıtılmıştır(Atnur 2007: 2-3). Tataristan'da Şürelî hakkında ki efsanelerin büyük bir kısmı derlenmiş ve hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de ise Mustafa Öner'in Abdullah Tukay'ın Şürelî adlı şiiri hakkında bir makalesi mevcuttur (Bayram 2011).

Şürelî hakkında Radloff ise “ormanda yaşayan ağaç adam, gıdıklayarak öldüren yaratık” şeklinde tanımlamıştır. Ünlü Tatar yazarlarından Alimcan İbrahimov, eserlerinin çoğunda olduğu gibi *Tatar Hatını Niler Kürmiy* adlı eserinde de sözlü edebiyat ürünlerinden;

---

² İye; Koruyucu ruhlardır. Çoğu zaman kişilik özellikleri net olarak ortaya koyulmaz, çünkü sayıları çok fazladır. Pek çok doğa unsurunun koruyucu ruhu vardır. (Karakurt 2011: 269).

gelenek, görenek, inanış ve uygulamalardan yararlanmışır. Yine bu eserde “kargış” ve “alkış” türü sözlü ürünlerden bahsederken Şürelî’ye de değinmektedir (Durbilmez 2017: 17).

Tatarlar Arasında Şürelî

Şürelî bir Orman İyesi olduğundan Tatar halk efsanelerinde bir takım özelliklere sahiptir. Fakat bir orman kültü olan Şürelî için “ağaç kültü ile orman kültürünün karıştırılmaması gerektiğini ve birbirinden ayrı olarak incelenmesi” gerektiğini de belirtirim (Ögel 1995:489) Efsanelere göre Şürelî; Karanlık ormanda yaşar ve dış görünümü ile insana benzer. Lakin ağaçlar gibi uzun boylu, uzun kollu, parmakları iki-üç arşın uzunluktadır.

Vücudu kıllarla kaplıdır, kulakları da uzundur ve nadiren de olsa alnının ortasında bir boynuzu vardır. Ayrıca koltuk altlarında bir delik bulunur ve bu delikten onun iç organları görünür bu sebeple kollarını hiçbir zaman kaldırmaz. Kollarını kaldırdığı zaman ağaçların dalları deliğe saplanır ve bu durum onu öldürebilir. Şürelî hem erkek hem kadın olarak görünebilir ve ormanda sürü halinde ya da ailece yaşar. Kadın Şürelî’nin göğüsleri çuval kadar olur ve göğüslerini omuzlarına atarak ormanda dolanırlar.

Şürelîler omuzlarından bükülerek yürür ve insan gibi konuşabildikleri için, ormanda bulunan insanları imdada çağırır ve onları yollarından saptırarak ormanın en karanlık köşelerine götürür (Çetin 2007: 9). Kopuz³ sesini çok sever ve kaynaklarda şu şekilde ifade edilir:

“Bir gün bir çoban ormanda at güderken gece ayı gelmesinden korkup ağaca çıkmış ve kopuz çalmaya başlamış. Bu kopuz sesine ormandan bir Şürelî gelmiş ve ağaç altında oynamaya başlamış. Oynaması durunca da “Hey, adam, ben de senin yanına ağaç başına çıkayım olur mu?” diye seslenmiş. Adam “Çık” demiş. Şürelî ağaca çıkmış ve kolları ile ağaç budaklarına asılmış. Adam da balta sapı ile Şürelî’nin kollarına vurup, onu yere düşürmüştü” (Gıylmanov 1999: 71).

Bunun gibi birçok hikâyeden de anlaşılacağı üzere Şürelî, orman yolunda insanın karşısına çıkar ve yolunu kaybettiğini söyleyerek ağlar ve yardım ister. Amacı yardım etmek olan kişiyi de ormanın en karanlık köşesine götürür. Şürelî sadece yalnız insanlara bulaşır

---

³ Kopuz; Türk ve Altay halk kültüründe çalgı. Komus da denir. Kopuz, en eski Türk halk çalgısı olarak bilinmektedir. En eski Türklerde, bahşı-ozanların ağıt yakarken, destanlar anlatırken ve dini ayinlerde kullandıkları oldukça eski bir müzik aleti. Müzik, mitolojik görüşlerde genellikle, ruhlar dünyasıyla ilintili düşünüldüğü gibi, "kopuz" da ritüel bir özellik taşımıştır (Beydilli 2003, s.318).

yanında başka bir insan veya köpek olan birine bulaşmaz ve yolunu kesmez. O, soru sormayı çok sever ama kendisine sorulan hiçbir soruyu cevaplamaz.

Bunun yanında çok saf bir yaratıktır bu sebeple ona halk arasında bazen Urman Sarığı (Orman Koyunu) da denir. Şürelî'nin yanında gülerken dişlerinizin görünmesi ve kahkahalar ile gülünmesi kişinin başını derde sokar. Gülüşünü ve dişlerini gördüğü kişiyi ya da “gıdı gıdı oynayalım mı?” teklifini kabul edenleri uzun parmaklarıyla gıdıklayarak öldürür. Bazen parmakları o kadar kaşınır ki kişiyi kandırmaya bile gerek görmeden “gıdı gıdı” oynamayı teklif eder.

Şürelî yaşadığı sürece parmaklarını birkaç kez değiştirir ve Tatar Türklerinde bu parmakları orman yolunda bulan insanlar şanslı sayılırlar (Çetin 2007: 9). Yukarıda bildirdiğimiz gibi Şürelî köpek ile kamçıdan çok korkar ve ormana gelen insana her şeyden önce “Hav hav var mı? Çuh çuh var mı?” diye sorar ve köpek ile kamçı sesini duyunca kaçarmış. Şürelî'nin bir özelliği daha ata binmeyi çok sever ve orman yanında otlayan at sürüsünden en iyi atı seçer ve onun üzerine binip gün boyu koşturup oynar.

Tatarlar, sürüden herhangi bir atın eve ter içinde döndüğünü görünce, onun üzerinde Şürelî'nin koşturduğuna inanırlar. Bazen insanlar en iyi atı sürüye üzerine zift yakıp gönderirler. O ata Şürelî bindiğinde yapışır ve inemediği için atla birlikte köye gelir ve at ile yakalanan Şürelî çoğu zaman cezalandırılıp öldürülür. Onu hamama kapatarak yakarlar yahut ateşe atarlarmış. Bazen sopa ile dövüp öldürürlermiş. Fakat cezalandırılıp öldürülen Şürelî, ölmeden önce insanlara ve onların oturduğu köyü kargışlarsa⁴ insanları ve köyü en kötü şekilde etkilermiş. Bu konuda Tatar halkında birçok mitolojik hikâye mevcuttur. Şürelî'nin ölümüne sebep olan köy fakirliğe uğrar ya da artık bir hane bile artamaz veya yangından yok olurmuş. Örneğin:

“Karabay adlı bir köyden bir amca atını otlamak için kıra bırakıyormuş. Bir gün sabah atını almaya gitmiş ve onun ter içinde kaldığını görmüş. Amca iyice şaşırılmış bu hale. Bir de bu at ile bütün gün saban sürmesi gerekiyormuş. Ertesi gün gene at ter içinde kalmış. Amcanın aklına büyüklerin söyledikleri gelmiş ve o, bu sefer atı kıra sırtına zift sıvayarak göndermiş. Ertesi gün erkenden atını almaya gitmek için avluya çıkınca “Hey, kapıyı aç, atını getirdim!” diye bağırarak bir ses duymuş.

---

⁴ Kargışlamak: Beddua, Kargışlardan amaç, sözün etki gücünden yararlanarak, arzulanan sonuca ulaşmaktır(Beydilli 2003:300).

Kapıyı açınca gözlerine inanamamış: Atın sırtında zifte yapışmış Şürelî oturuyormuş. Bu amcanın avlusuna halk toplanıp Şürelî'yi balta kolu ile dövmeye başlamışlar. Vurup öldürürlerdi fakat Şürelî'nin bir damla kanından daha birkaç Şürelî yaratılabilirmiş. Şürelî bağırması çağırması, sonunda ağlaya ağlaya “Köyünüz altı haneyi aşmasın” diye beddua ederek Kıbla dağına yönelmiş. Köy o günden bu güne altı-yedi haneyi geçmemiş” (Çetin 2007: 10).

Şürelî'den Kurtulmanın Yolları

Görüldüğü gibi Şürelî'den kurtulmak veya öldürmek için çeşitli yollar vardır bunlar ormanda veya Şürelî'nin yakalandığı yerde uygulanır genellikle. Şürelî'yi öldürmek veya ondan kurtulmak için;

a- Akarsu veya İçme Suyuna Doğru Koşmak

Şürelî bir kişiyi kovalamaya başladığında, kişi bir akarsuya doğru koşup sıçrama veya yüzme yoluyla karşıya geçerse, Şürelî sudan korktuğu için ona bir şey yapamaz. Yalnız Şürelî suyun kaynağını öğrenirse çok hızlı koşarak oradan karşıya geçer ve gelip kişiyi yine yakalar. Fakat suyun aşağı tarafı gösterilirse denize ulaşır, şaşırıp kalır. Ayrıca Şürelî geldiğinde içme suyu baştan aşağı dökülürse, Şürelî ıslak olan insanları gıdıklamadığı için kurtulmak mümkün olur (Atnur 2007: 27).

b- Sıkıştır Sıkıştır Oynamak

Bu oyun Bıltır adlı bir genç tarafından ortaya çıkarılmıştır. Gıdı gıdı oynamak isteyen Şürelî'nin teklifine şart koşan Bıdır Abdullah Tukay'ın şiirinde;

“Yalnız gücüm yetmiyor,

Gel birlikte turalım,

Kaldıralım kütüğü,

Arabaya atalım”

ifadesi ile Şürelî'nin parmaklarını bir ağacın yarığına sıkıştırıp onu öyle bırakıp gider. Bu şekilde Şürelî'nin gıdıklamasından ve ölümden kurtulur.

c- Atın Sırtına Katran Sürmek

Yukarıdaki hikâyede de bahsedildiği gibi Şürelî sırtına katran sürülmüş bir at aracılığıyla yakalanır; ocakta veya hamamda yakılarak öldürülür, taş atılarak veya sopa ile vurularak ona eziyet edilir.

Görüldüğü üzere Şürelî bir orman ruhu olarak tarif edilmektedir. Tatar, Başkurt, Çuvaş ve diğer Türk boyları arasında böyle bir yaratığın ortaya çıkmış olması pek de şaşırtıcı değildir. Bilindiği üzere Türkler arasında orman kutsaldır. Nitekim Oğuz Kağan ve Uygur Türeyiş destanlarında olduğu gibi kahramanların ağaçtan türemesi, Altay Türklerine ait Maaday Kara destanının kahramanı Kögüdey Mergen'in ağaç tarafından beslenmesi, yine Gök Türklerde ve Uygurlarda Ötüken ormanı ve özellikle kayın ve ardıç ağaçlarının kutsal olması, Sibiryâ'daki Türkler arasında da orman ruhunun bulunması orman kültürünün izleridir (İnan 1986:62). Şürelî'nin yalnızca ilkbaharda, özellikle de tabiatın yeşerdiği dönemde ağaç kesmeye giden kişilere musallat olması, belki de Türklerde ağaç kesme ile ilgili tabuların olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim ağaçla ilgili deyimlerimizin ve atasözlerimizin bolluğu da bunun kanıtıdır.

Tatar halk efsanelerinde bazen Şürelî'ye benzeyen Yarımтік adlı bir başka orman ruhu daha vardır. Ural ve Sibiryâ Tatarları ormanda Yarımтік adlı yaratığın yaşadığına inanırlar(Karakurt 2011:231). Yarımтік'in bazı özellikleri Şürelî'ye benzer. O da insanları gıdıklamaktan hoşlanır, ata binmeyi sever. Yarımтік, yarım vücutlu (bütün vücutlu olduğu zaman da tek gözlü, tek kollu, tek ayaklı) bir yaratıktır. İnsanlar ondan çok korkarlar ve ona adayıp beyaz horoz kurban ederlermiş.

Yarımтік, çok meraklı imiş, köye kadar gelip dolaşır, insanları izlemiş. Yarımтік'tan kurtulmak için de ayakkabıları, giysileri ters giymek gerekiyormuş. Yarımтік kelimesine Başkurt Türklerinde bugün de rastlamaktayız. Bu kelime, saf insanlar için kullanılır. Bunun sebebi galiba Şürelî ve Yarımтік gibi mitolojik varlıkların çok saf, aptal olarak bilinmesidir (Çetin 2007: 12). Yarımтік'a ait arkeolojik kalıntıların incelenmesiyle, onun Türklerin çok eski dönemlerden gelen bir ruh olduğu, hatıraları unutulmaya başlanınca onun yerini bugünkü Şürelî karakterinin aldığı kabul edilmiştir.

Kazaklar Şürelî'ye Sorel derler. Çuvaş Türkleri ise Şürelî'yi Arsuri ya da Arzurri olarak tanırlar ve onun kır sakallı ihtiyar veya yakışıklı bir genç kılığında olduğuna inanırlar. Çuvaşlardaki Arşuri, ölen veya yaşlı, sakat, hasta vb. olmasından dolayı ormana terk edilen, normal olarak gömülmemiş, öldürülmüş kişilerin ruhlarından meydana gelmiştir (Çetin 2007: 11).

Arşuri, kadın veya erkek olabilir, maymun şeklindedir; kıllıdır; büyük bir başı, uzun saçları vardır; ikisi önde ikisi de arkada olmak üzere dört gözü vardır, yüzü kapkaradır, üç ayağı, üç eli vardır. Ormana ağaç kesmeye veya kürk için avlanmaya gidenleri öldürür. Bir damla kanı döküldüğünde binlerce Arşuri ortaya çıkar. Onun hiç kimsenin görmediği bir giysisi vardır, bu giysiyi elde eden zengin olur. Fakat giysiyi bulan kişi sıcak havada bile bunu çıkarmamalı, aksi takdirde bir rüzgâr gelip onu Arşuri'ye götürür.

Arşuri de özellikleri açısından Şürelî gibi ormana giden insanların kaybolmasına sebep olur, onları gıdıklayarak öldürür, sudan ve köpekten korkar. Arşuri tuz, ateş ve dişbudak ağacından yapılmış haçtan da korkar. Tanrı, daha fazla kişiyi korkutmamaları için onları gönderdiği ışıklarla öldürmüştür.

Bazı Çuvaş mitlerinde ise Arsuri'nin üç eli, üç ayağı ve dört gözü vardır: ikisi önde ikisi arkada. Arsuri, aniden ormanda kahkahalar atar, insanların dişlerini çeker ve Şürelî gibi, insanları yoldan şaşırtıp gıdıklayarak öldürürmüş. Ayrıca o da atları sever ve sudan çok korkar ve insanlara yaklaşarak "Suyun terine mi yoksa akıntı yönüne mi gidiyorsun?" diye soru sorar. Bilgisi olan Çuvaş bu soruya " Akıntı yönüne" diye cevap verir ve Arşuri'den kurtulur. Yarımıtık muhtemelen Çuvaşlardaki Arşuri-upate ile ortak bir mirastan doğmuştur.

Şamanist geleneğin izlerini kabul ettikleri yeni dinlerine yansıttıkları için, Tatar ve Çuvaşlarda ortak orman ruhlarının bulunması olağandır. Ama Tatarlarda geçmişte Yarımıtık'ın temsil ettiği orman ruhu, yerini Şürelî'ye bırakmıştır. Şürelî'ye ait izlerin Hıristiyanlaşmış Tatarlar arasında bulunması ve onların ormana gittiklerinde Şürelî için 'beyaz horoz' kesmeleri, kuvvetle muhtemel Şamanist dönemin kalıntısıdır (Atnur 2007: 29).

Her iki Türk boyunun halk yaratıcılığında Şürelî ve Arşuri hakkındaki metinlere baktığımızda Çuvaş folklorunda Arşuri ile ilgili malzemelerin daha zengin olduğu görülmektedir. Bu malzemeler çoğunlukla Tukay'ın manzumesinde tespit edebildiğimiz Şürelî ile ilgili paralel metinlerdir. Arşuri'nin Çuvaş halk kültüründe yaygın olmasının sebebi muhtemelen Çuvaşların yakın döneme kadar Pagan inanışlarını korumalarıdır. Şürelî ve benzeri mitolojik karakterler Tatarlar ve diğer Müslüman Türk boyları arasında Pagan inanışların bir kalıntısı ve İslam inançlarının günden güne törpülediği bir arkaik unsur iken Çuvaşlarda bu durum bundan tamamen farklıdır.

Fin-Ogurlardaki orman ruhu, ormanda ölen hayvanların ruhlarından meydana gelmektedir; karşılaştığı kişilere bazen dostça davranırken bazen de onların yollarını şaşırtır, onlarla dans ederek veya onları gıdıklayarak öldürür; şapkaları çamların iğnelerindedir,

giysileri mavi, yiyecekleri de ağaçların yapraklarıdır. Görüldüğü üzere Çuvaşlardaki orman ruhu, ortaya çıkışı itibariyle Fin-Ogurlar da ki orman ruhuna benzemektedir.

SONUÇ

Coğrafya, şüphesiz ki milletlerin kültürünün oluşmasında ki en etkili faktörlerden biridir. Bizim orman ruhumuzun oluştuğu coğrafya ise ormanlarla kaplı, bir kısmı ise bozkırlarla çevrili bir coğrafya olduğundan burada yaşayan insanların ormana olan yaklaşımı da bu doğrultuda gerçekleşmiş ve ormana/orman yaşamına büyük saygı duymuşlardır. Bu aynı zamanda inanç ritüellerini de etkileyerek Şamanizm etkisi ile farklı doğa ruhlarının ortaya çıkmasını etkilemiş ve halkların efsanelerinde önemli yerlere oturmuştur.

İncelediğimiz orman ruhlarının genellikle “ormana ağaç kesmeye veya hayvan otlatmaya giden” insanlara bulaştıklarını görmekteyiz. Şüphesiz insanların düşüncesinde yer alan Şürelî tipinin ortaya çıktığı ilkbahar; doğanın uyandığı, bolluğun, bereketin ve hayvanlar için üremenin başladığı mevsimdir. Doğal olarak bu gibi inanışların temel de doğaya sahip çıkma bilinci ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Şürelî'nin kanının dökülmesinin yasak olduğuna dair inanç da onun orman ruhu olduğunun kanıtıdır. “Ruhun kanda bulunduğu inancı” Şürelînin kanının dökülmesi, onun bereket getiren özelliğinin yok edilmesini engellemektedir.

Kan yere döküleceği için “üzerine düştüğü toprağın tabulaştığı ya da kutsallaştığı” da düşünülebilir. Durum böyle olunca topraktan ürünün alınması, hatta toprağın ekilmesi bile mümkün değildir. Yine o öldürülürken, öldürenleri ve öldürüldüğü yeri kargışlaması ve bu kargışın neticesinde orada bereketin kalkması, hane sayısının artmaması, insanların yiyeceklerinin bol olmaması da Şürelî'nin bereket getiren bir orman ruhu olmasındandır. Şürelî'ye ait arkeolojik buluntuların (tasvir vs.) olmaması, onun yeni ortaya çıkmış bir ruh olmasındandır. Şürelî, anladığımız kadarıyla Çuvaşlar arasında da Upate-arzurri şeklinde yaşamaya devam etti.

Hayat ağacı görevini üstlenmiş olan bir ağacın kesilmesi elbette ki kolay olmamalıdır. Türklerin doğada yaşayan bir canlıyı yok etmesi, kirletmesi doğru bulunmamıştır. Bu sebeple bütün “yer-su” ruhlarında olduğu gibi, ağacın başka amaçlar için kullanılmasında da onu keserken, bir takım kurbanlar sunulmuştur. Bunun yapılmaması durumunda bereket kaybolur, ağaçların ruhları insanlara çeşitli felaketler yaşatır.

Özellikleri açısından evrensel orman ruhuna ait değerlere sahip olan Şürelî, bereketin, üremenin (soyun devamının) sembolü, bazen de şakacı, yanlışlıkla insanları öldüren bir ruh olarak Tatar Türklerinin efsane ve masallarında önemli izler bırakmıştır. Buradan isabetle halkların folklor ürünleri kolektif bir şuurun eseridir diyebiliriz. Ve yıllarca süren gerek dini gerek siyasi gerekse dini ayrılıklar bile bu ortak bilinci unutturmaya yetmemiş, halkların hafızalarında bazen farklı isimlerde bazense küçük farklılıklarla yerini korumuştur. Bu hafızanın güçlü olmasının yegâne sebepleri arasında şüphesiz “dil ve folklor” unsurları önceliklidir.

KAYNAKÇA

- Atnur, G. (2007). “Tatar Halk Anlatılarında Şürelî Tipi”, *Millî Folklor*, 73: 26-30.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken, İstanbul.
- Bayat, F. (2017). *Kadim Türklerin Mitolojik Hikayeleri*, Ötüken, İstanbul.
- Bayram, B. (2011). “Folklor-Edebiyat İlişkileri Bağlamında Abdullah Tukay’ın Şürelî ve Mihail Fedorov’un Arşuri Manzumeleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 32: 41-52.
- Bekki, S. (2002). ‘‘Altay-Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara Destanı’’ Türkler Ansiklopedisi, C:III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Beydilli, C. (2003). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, Yurt Yayınları, Ankara.
- Çoruhlu, Y. (2011). Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalcı, İstanbul.
- Demirel, H. (2015). Türk Destanlarının Ana Unsurları, Ötüken, İstanbul.
- Devletşin, G. (2013). *Türk Tatar Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Durbilmez, B. (2017). *Türk Dünyası Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gıylmanov, G. (1999). *Tatar Mifları-İyeler, İşanular, İrimnar, Fallar, İm Tomnar, Sınamışlar, Yolalar*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Y. (2005). “Tatar Efsaneleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, 6:52-77.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*, e-kitap, Türkiye.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi 2*, TTK Yayınları, Ankara.
- Zaripova Çetin, Ç. (2007). “Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar”, *Bilig*, 43: 1-32.